

MADIS KÕIV

NUUMA ALJLA

Tõstamentj

Küllap olen temaga trehvanud enamgi kui neil kahel korral sääl Danieli kollase maja juures teeharul; mina kiirustamas Pekrilt Viirapäale ja tema kusagilt Juudakäpa poolt koju Nuumale. Oma kümme võib neid kohtumisi kokku tulla küll, ehk rohkemgi, aga noil teistel kordadel oli sääl muidki juures, teinekord päris mitu meest, ja jutuajajad olid nemad, mitte mina; aga tema küll päris kindlasti, sest polnud tal kommet teiste juttu suu kinni päält kuulata, rääkida pidi ta saama, see oli juba ta näost — silmadest, suust ja lõuast näha. Ja kui hästi talle pajatamine istus ja mis mõnu tal seejuures ilmest välja paistis, oleks kurtki, kes sääl seisma juhtunuks, aru saanud, kuid oleks võinud ka arvata, et see mees sööb vist midagi eriti hääd ja maitsvat, nii magusalt liiguvad ta lõuad, et isegi veidi vahtu nagu koguneks suunurkadesse, kui ta ilusad suured ja valged hambad (nagu vanal Nuumalgi, kel veel kaheksakümneaastaselt olid nad ikka suus ja terved ja noorestpäast olevat ta nendega aeg-ajalt klaasi narinud — viinapitsi ära söönud, nii räägiti) jahvatavad, kas siis sõnu või leiba ja leivakõrvast sinna juurde.

Kühmu oli ta raskete käte ja õlgadega isa vajunud, mil mina teda viimast korda nägin — habe hall, kuid hambad endiselt terved ja valged, kui ta ütles: „Jah, näet, olõs miiq Aljla ka jo keskkooli lõpõtanu ja ülikuuli minekit märkjnü.“

See oli oma viis-kuus aastat pärast noid kahte jutuajamist Aljlaga sääl teeharul Danieli kollase maja juures.

Niipaljukesese ma siis Aljlat tundsin ja temaga rääkisin, aga need olid põhjatud kõnelused ja lõppemata jutud, mille alles õhtupimedus katkestas sellega, et me enam üksteise nägu ei näinud ja sõnad hakkasid üksteisest mööda jooksma ja pimedas ära eksima. Kuid olid ka pikad need juulikuu (augusti?) õhtupoolikud ja hämarus vajus ainult aegamööda meie jutu vahele, enne kui sellele lõpu tegi ja pani mõtlema õhtusöögile, mille juurde tuli minul veel tüki teed kõmpida: läbi Danieli lepestiku ja ikka veel edasi mööda metsäärt kuni Emma sooveereni, kust tee üles maja poole keeras. Temal oli kodu lähemal, siinsamas Peldämäe all, mõnisada meetrit eemal.

Ja nüüd, kus ma teda jälle ootamatult nägin, õieti ta nime kivitahvlil väikeses kasesalus Kähri kiriku surnuaial: „Aleksander Nuuma 1927—1945“, ja taipasin, kes see Aleksander Nuuma niisugune on (aga seegi võttis omajagu aega), ei saanud ma äkki aru, kuidas see nii olla võis ja tõesti oli nõnda, nagu tahvlil seisis, et tervelt kuuskümmend aastat tagasi,

kui ma lõpuks pimedas säält Danieli maja juurest jutuajamiselt minema pääsesin ja niikaua joosta sörkisin, kuni tuli alla sooveerele ülevalt seljandikult läbi lahtise ukse paistma hakkas.

Ei saanud ju olla seda kuutkümmet aastat meie vahel, sai olla vaid täiesti imaginaarne, tegelikkuses olematu (tegelikkusega täitmata) aeg — nagu McTaggart seda aja kohta üldse on ütelnud (vähemalt selle kuuekümne aasta suhtes oli tal õigus).

Või olid lood hoopis vastupidi, kogu see aeg oli tervenisti meie jutuajamisega täidetud, pungil lausa ja kärisesmas kõigist õmblustest, kuuekümnest aastast jäi talle väheks. Nii et aeg polegi ehk „ühemõõtmeline joon“ ja juturääkimise aeg ajas end lihtsalt üle ääre, ja siin ma nüüd seisan selle kivi ees ja mõtlen, miks see kivi mind ikkagi puudutab, sest kui aeg ajab üle ääre, hakkavad kivid ise kõnelema, ilma et nad selle juures üldsegi kisendama peaksid, ei, vaid räägivad, nagu räägitakse ikka, kord valjemalt, kord vaiksemalt, ainult pikalt ja põhjalikult, alustades säält Danieli maja juures ja jätkates siis väikesel surnuaial kaskede all, kus ainult paarkümmend kalmu ja mälestuskivi või risti hõredalt üksteise kõrval seisid ja meie igipikka juttu kuulasid — kui viitsisid ainult.

Omaenda kivi ma ometi ei leidnud, kas polnud ma veel siia toodud või olin eksikombel kuhugi mujale sattunud, või olin siiski siin, ei näinud ennast ainult, sest kes see ennast ikka näeb, kui just peeglisse (varjokaetusse) ei vahi.

SEE oli siis meie kolmas pikem kokkusaamine, ja jutuajamine jätkus, nagu oleksin ma ikka veel kolmeteistkümnene ja tema viieteistkümnene — ja olimegi, see seletab mõndagi.

Ei seleta aga, kuidas võib kaks jutuajamist, olgu siis kas või ristteel Danieli maja man, nii pikaks venida, aastaid kesta (kui nende kestvust selle kahtlase ühikuga mõõta), kui igasuguseid jutuajamisi on olnud pikemaidki, korduvamaid ja põhjalikumaidki — Arturiga säält Vikerkaare vigvamis või ka mujal, kus juhuslikult või kokkuräägitult kokku saime.

Kuid midagi täiesti erilist ja kordumatut on Nuuma Aljla kõnes, niisugust, mida enam kunagi kuulda ei saa ja mis seetõttu, olenemata teemast (teemadest, sest räägitud sai maast ja ilmast kokku, päämiselt küll raamatutest ja koolist — tema oma Võru gümnaasiumist, mina Valga omast), venitas jutupuhumise üle aastate välja. Aga võib-olla mängib siin oma osa lahkuminek õhtuhämaruses. Pimedus tuli ja lõikas jutud pooleks ja niisuguseks nad jäid. Ja lõpmata pimedus, mis endast siin kasesalus kivitahvli kirjas meelde tuletab.

Aga ikka jäävad ju jutud pooleli ja harva neid lõpuni (kui üldse kunagi) räägitakse; siiski oleksid jutud Aljlaga justkui poolelt sõnalt katkenud, nii et viimane häälik löikekohal jäi nagu õhku ja ajju kumisema ja kumiseb tänaseni. Nagu oleks keegi tulnud ja nad kääridega keskelt pooleks lõiganud. Ja lõigatigi ju, kui NKVD-mehed 45. aasta kevadel tulid ja

punkri ümber piirasid ja viimase kui mehe peaaegu une päält maha lasid, seitsmeteistaastase Aljla nende hulgas. Nii tihedalt olevat nad punkri ümber seisnud, et ühe oma mehe pealekauba maha lasid (või vähemalt teda haavasid).

Mina sain sellest teada alles hiljem, kui kool Raplas lõppes ja mina maale tulin ja Emma mulle sellest rääkis.

Vaevalt see mõrvatöö siis juba tehtud oli, kui koolivaheajal Raplast üle Tallinna ja Tartu esimest korda pärast sõda Viirapääle jõudsin. Kui Tartust jalgsi tules — Möksi veski juurest üle jõe — Kiumas teelt kõrvale sattusin, sest oli juba täitsa pime, ja jäin nurme pääl ülessulanud porri kinni, nii et mõtlesin, lõpp, siia jään, rohkem ei jõua; aga jõudsin siiski — keskööks Viirapääle, kui Emma ja Andres juba ammu magasid ja mina akna taga koputasin... Siis oli Emma mind nähes omakorda mõtelnud — egäs Madisest inäp eloluuma ei saa.

Sai ometi, ainult jalad olid järgmisel päeval kanged ja nõrgad. Aga siis oli Aljla koos oma venna Ossi ja teiste mobilisatsiooni eest varjajate ja muidu metsavendadega punkris elus, ja alles pärast sõja lõppu, mais, kui varjajatele amnestia oli välja kuulutatud ja Oss koju tuli, prooviks, kas amnestia kehtib või on see järjekordne venelaste vale, oli keegi punkri asukoha reetnud ja metsa jäänud mehed lasti unepäält maha.

Seda siis Emma mulle pärast koolilõppu rääkis — nii palju, kui teadis.

Mida see „unepäält“ õieti tähendab, seda ei tea muidugi enam keegi, kas ärkas mõni enne surma üles ja nägi püssitorudest leeki näkku tulemas ja mida ta selle lühikese aja jooksul mõtelda jõudis. Ja kuidas Aljla oma lõppu tundis, ka seda ei rääkinud keegi, ammugi mitte Aljla ise oma suure suu ja veidi vahule tõmbuvate suunurkadega, see jääb minu mõtelda ja arvata ja tunda seniajani välja, kuni ma tema kivi juurde jõuan ja aegamööda aru hakkam saama, et Aleksander Nuuma ei ole keegi muu kui Aljla ise.

Emma oli eriti vihane Ossi pääle, et ta poisi Mereoone metsa kaasa vedas (Oss oli metsas juba sakslaste mobilisatsiooni ajal) ja sinna maha jättis, kui ise pärast amnestiat tulema tuli. Nojah, aga seda ei saa Ossile siiski eriti süüks panna, sest koju tuli ta ainult prooviks, et vaadata, mis temaga ette võetakse, ja jättis Aljla ainult kindluse mõttes metsa varjule. Kes võis teada, et keegi nende pelgupaiga üles annab. Kes see oli, seda Emma ei teadnud ja ei tea mina seda tänapäevani ja mis kasu sest teadmisest olekski.

Aljlat ei olnud enam, oli surnud ja kõik.

Ma ei mõista oma tunnet, kui seda uudist kuulsin, kuigi hästi kirjeldada ja vaevalt et see tunne ennast kirjeldada lasebki. Tavalised sõnad: kurbus, ehmatatus, viha jne., ei taba märki, vähemalt südamesse mitte, ehk ki kõike seda ju oli, kuid muu on olulisem.

Kahetsus võib-olla, kui seda sõna õieti mõista, või ütleksin oma kinnistunud pruugi kohaselt — paratamine. Midagi ei olnud parata, Aljla

oli surnud, maha lastud ja miski ei teinud seda olematuks, kuigi mu igast psüühilisest seisundist sõltumatu süvameel (mille puhul isegi väljend „mu“, ei ole omal kohal) seda teha püüdis; iga püüe läks ometi paratamatult luhta. Midagi polnud enam selle vastu teha, mis juba oli tehtud. Kõik jutuajamised ja kokkusaamised Aljlaga olid (sellest paratamise luhtumisest sündinud) nüüdsest pääle puhtalt kontrafaktuaalsed: Kui Aljla oleks elus, siis... ja vaatamata sellele loogilisele piirile, küsisin ikka — kas siis tõesti oli Aljla surnud ja maetud, see ei saa ju olla tõsi.

Ja niipalju veel: ta hauapaika polnud ma senini näinud ega teadnudki, kus see asub.

Kas Emma teadis? Teadis ja ehk ütleski, kuid see asi läks mu kõrvust mööda, sest kuidas muidu oleksin ma kuuskümmend aastat hiljem selt kivikirjalt välja lugenud: Aljla. Aleksandriks ei olnud me teda kunagi kutsunud ega tulnud ka ilmaski pähe, et *Aljla* on selle nime lühend. Ainult ebamäärane varemkuuldu või -nähtu tunne puudutas mind esimesel lugemisel, ja alles siis, pärast esimest lugemist ja silmapilku, tuli mulle meelde Emma jutustatud lugu Aljlast ja Kähri veneusu surnuaiast, kus ma nüüd peaaegu esimest korda elus seisin.

Täpsemalt üteldes tuli mulle surnuaed ise tuttav ette veel enne kui Emma kuuekümmend aasta tagune jutustus. Ja alles siis, kui ma oma siledaks kulunud ajukoort kompama hakkasin, sain kätte loo, mille Emma võis mulle tookord rääkinud olla, kuid mis võib siiski olla ka meelde kinnistunud mäluksildudest ülesehitatud ajasünnitis.

Millest see tuleb, et ma seda surnuaeda üldse ei teadnud, s. t. ta täpset asukohta, ja ka arvasin, et ma siin kunagi varem käinud pole — kuigi varem pikka aega arvasin, et olen, ja alles nüüd, siin kaskede all, olen kindel, et arvasin valesti, ma polnud siin käinud, hoopis teisel pool arvasin ta olevat, ja kui seda lugu juba kord jutustada tuleb, ja tingimata tuleb, sest mingil juhul ei või ta minna olematusse ilma vahepäälse must-valge jõudmiseta, siis olgu ta siin kas või loetamatus käekirjas.

Imelik on üldse, et teadsin (ekslikult?) ainult korra sääl surnuaial poisikesest pääst käinud olevat, kui see ju siinsamas Pekri lähedal käe-jala juures asus, kirikust umbes kilomeetri-poolteise kaugusel. Aga kirikutagune jäi mulle lõpuni, venelaste sissetuleku, väljamineku, uuesti sissetuleku ja uuesti väljaminekuni tundmata maaks. Ja mitte ainult see liivane nõmm, vaid kogu küla teispool Kanepi teed jäi mulle võõraks, rääkimata siis ojatagustest taludest ja maadest, ainult vana vallamaja juures Meemasküla poole viival teel olen üle oja käinud ja silla juures tihtipäele suplemas. Risu talus teisel pool oja maantee ääres olen ehk paaril korral rehel käinud, viglaga põhuaugu all.

Ag kaugemal mitte kordagi, peale ühe käigu kiriku taha surnuaiale, mis muidugi pidi meelde jääma kui rännak üle piiri. (Sulgudes ütlen, et teispool Kanepi teed, Kähri mõisa maadel, olin paljugi käinud, aga Juu-

dakäpa ristteest Puskaru pool, kus Tännasilma küla oli ammu juba lõppenud.)

Ka emale, kes ju siinsamas Pekril oli üles kasvanud (ehkki mitte sündinud, kuid ikkagi juba sülelapsena siia toodud), näis kirikutagune ainult niipalju tuttav olevat, et ta teadis siin kusagil õigeusu surnuaia olevat, aga kus just, selle ta oli juba unustanud.

Miks me tookord seda surnuaeda üldse otsisime? Mõne ema tuttava kalmukünka pärast? Kelle siis? Ei mäleta, nähtavasti ei ütelnud mulle tolle võimaliku tuttava nimi vähimatki.

Mäletan hilissuvist õhtupoolikut liivakarva päikesega ja meid emaga kiriku juurde tulemas ja ema ütlemas: „Sääl taga peab neil oma surnuaed olema, lähme vaatame sinna ka.”

Ja siis me sellele liivasele päikesest kõrbenud nõmmelaigule tulime ja niisugusena on mulle see surnuaed meelde jäänud — liiv ja liivaaук, paar kaske ja ei ainsatki hauaküngast ega risti. Või olid sääl siiski ristid preestrite nimedega, kes siin teenisid ja olid siiasamma kiriku taha maetud?

Ja see oligi surnuaed, mida arvasin mäletavat?

Kas mäletasin õieti või mitte, ei tea, sest vähemalt nüüd ei leidnud ma kiriku tagant ristidest ja nimedest enam jälgegi ja palju neid omal ajal olla võiski — tavaline maakivist õigeusu kirikukökats, nagu neid venestusajal mitmele poole üle Liivimaa ehitati ja millest vaevalt kümnendikki enam kirikuna toimib. Nende aeg jäi liiga lühikeseks, et enda ümber rohkem kui paari kirikumehe riste koguda.

Kuid võimalik on siiski, mõtlen nüüd, et kõndisime päris surnuaiani välja ja nägime teda sellisena, nagu ta kuuskümmend viis aastat tagasi olla võis. Sest ümbrus on tugevasti muutunud ja moonutab tookordse mulje kirikutagusest täiesti teiseks. Majad, kõrvalhooned, aiad, isegi nurmed, mis sääl praegu tooni annavad, on uueaegsed, osalt kolhooside lõpuajal rajatud ja ehitatud, osalt pärast seda. Kõik siin ümberringi on teine ja vanast ei ole järel muud kui kirik ise (seegi luteriusu kirikuks ümber ehitatud — ja õnnistatud) ja tema kõrval (Põlva poole vaadates) kunagi punaseks värvitud omaaegne Tännasilma neljaklassilise kooli hoone, kust sai suviti posti toodud. Meierei kiriku vastas üle maantee on kadunud, papi eluhoone suure õunapuuaiaga samuti — nende asemel kahekordsed ridaelamud, samasugused nagu otse kiriku taga. Maadki on ümber pööratud ja melioreeritud, nii et kiriku tagant enam surnuaiale ei pääse, kui üle nurme ei taha minna.

Kõike seda tookord polnud, oli kirikutagune liivane nõmm hõreda ning kuiva sügisõhtu rohuga, liivaaукudega siin-seal kuni metsaservani välja, ja just seda ma mäletan: liiva, sügisõhtut, päikest, kuiva ja puitunud nõmmeheina, metsasalu ja ema, kellega me tulime ja surnuaeda otsisime — vähemalt seda, et ema nii ütles. Puuristid, luitunud ja hallid võisid nad olla sääl kaskede (kui kaski tookord üldse veel oli) all, ja määrasid koha ilme ja olemise tol hilissuve õhtupoolikul, kui ehk tõesti emaga Kähri surnuaiani jõudsim.

Ja jälle mõtlen, miks ema sinna ikkagi minna tahtis? Et mõne vana tuttava kalmu üles leida? Et ema sellest rääkinud oleks, ei mäleta enam — nõmm, liiv ja õhtupäike varjutavad mälus kõik muu. Kas leidis ema selle kalmu, mida otsis, mõne igiammuse sõbra, kellega jutud olid pooleli jäänud nagu minul Aljlaga, kas t e m a ka sealt leidsime?

Aga nii väga „igiammune“ see ema katkenud jutuaamine olla ei saanud, sest ta polnud tollal viiekümneaastane, kaugel sellest; minu „igiammune“ oli sügavam kui ema oma, kui tal seda üldse oli olnudki. Minu „ammu“ oli peaaegu niisama ammune kui too suveõhtune jalutus-käik Kähri kiriku taha noil toonastel aegadel.

Sedapuhku läksin surnuaeda otsima üksipäini, kui olin läbi bussiakna näinud Kanepi—Põlva asfaltteelt paremale keeravat kruusarada ja selle juures teeviita: „Kähri surnuaed 1,5 km“.

Jätsin Põlvasse-sõidu katki, tulin kiriku peatuses maha ja kõmpisin tagasi teeharule. Läksin otsima toda tookordset käiku koos emaga, toda kadunud õhtupoolikut. Oli nüüdki õhtueelne aeg ja teeharult paistis üle nurmede „täis valmivat vilja“ too kasesalu, just niisugune, nagu ta ühel surnuaial olema peab, olgu ta suur või väike.

Ühtegi tuttavat polnud mul säält omateada leida — päale Peetso Saamo ehk, keda ma elusast pääst ainult korra või paar olin näinud ja ükskord kuulnud, kuidas ta Viirapääl emaga üle aia juttu puhus ja ütles: „Kae, mul om sääne imelik ammõt, poolõnisti nigu tohtrel.“ Aga tema nime olin ma küll vähemalt sada korda kuulnud, rohkem kui ühegi teise külainimese oma — hirmutuseks poistele: „Peetso Saamo tulõ ja munaq maha!“ Noh, aga nüüd olin ma ta unustanud, s. t. mulle ei tulnud meelde, et ta just Kähri surnuaiale pidi maetud olema. Alles siis, kui peaaegu päral olin, turgatas mulle pähe, et poisid, kes „Põua ja vihma“ filmivõtete ajal siin ümberkaudu ringi nuhkisid ja prototüüpide jälgi ajasid, olid mulle ütelnud, Peetso Saamo ei ole Põlva surnuaial, vaid siinsamas Kähri kiriku juures.

Kaskede alla jõudnud, nägin, et kõik oli tolle kauge õhtupoolikuga võrreldes niivõrd muutunud, et miski ei meenutanud enam endist, ei ainsatki tuttavat märki toonastest kirikutagusest maastikust — ei nõmme ennast ega liivahaudu, ainult nurmed ja eemal majad aedadega. Kruusatee tegi kasesalu juures kääna ja viis edasi kuhugi Kähri mõisa kanti, aga sinna ma uurima ei läinud.

Väike jalgrada pööras kasetuka kohal vasakule majakese ja värava juurde, ja niipaljkest seda surnuaiaväravat siin oligi.

Astusin väravast sisse ja säälnad olid — hauakünkad, -sambad, -plaadid ja ristid kaskede all ja säälsamas kõrval rohetav lohk kruusatee ja haudade vahel — ehk see oligi endine liivahaud, jäänus tollest ammu-aegsest maastikust. Aga seda mõtlesin hiljem, pärale jõudes, nagu üteldud, ei meenutanud mulle siin miski vana.

Ainult nimed ristidel, plaatidel ja kividel, nemad küll. Mitte just

tookordset käiku, kuid siiski möödunud, viimaseid taluaastaid enne küüditamist ja kolhoose, inimesi, kes siinkandis elasid ja keda tundsin, otse või kaudselt juttude järgi, mida tookord räägiti. Või kas ma seda vahet iga nime puhul teha oskasingi: Kiusalaas, Jostav ja teised, kas olin neid näinud ja nende häält kuulnud või ainult jutte nendest Viirapääl Emma juures või Pekril lõunalauas — et Kiusalaasi Juhan oli teinud seda ja seda, või oli olnud mees, kes...

Kõndisin hauaküngaste vahel, lugesin tuttavaid ja pooltuttavaid nimesid (päris võõrast polnud ainsatki), kuni jäin pidama ühe raudristi juures, mille vaskplaadil seisid kirjas Gustav Orff ja Elisabet Orff. Esimesel hetkel tulevad niisuguste üllatuste puhul pähe kõige tottramad mõtted: Ah siia siis ongi maetud see „Carmina Burana” looja — ning kõrvus hakkasid kumisema eluratta keerlemise motiivid ja ma isegi ei imestanud, et selle autor on maetud siiasamma Kähri surnuaiale, ja alles siis taipasin, mis lollust ma mõtlen, ja kõrvus hakkasid kumisema teised hääled — Orffi Elli ütleb mulle: „Kule Madis, tulõ nüüt vahepääl süümä kah.”

Ja siis olen ma harkadraga Elli maja taga kartuleid muldamas. Polnud kunagi varem ta nime kirjas näinud, ja kirjapilt kahe f-iga on meilmail nii võõras, et ime siis, kui mõte rändab seda nähes jalamaid sinna kaugele Saksamaale ja alles mõne aja pärast jõuab oma õigesse kohta — Naadimõtsa külla, Emma elupaiga lähedale. Aga ikkagi ei ole mõte veel päriselt oma kodus, sest imestan: Orffi Elli, siis tema ka juba siin, nii noor inimene, alles ta... Jah, ja siis taipan, kui vana ma ise juba olen ja kui ammu see oli, kui Alli mind hobuse, vankri ja harkadraga Pekrilt kaugele Elli poole kartuleid muldama saatis (mingi vana viinavõla kattedeks, sest Elli, kuigi tollal noor, oli ikkagi juba lesk, ja et omadega välja tulla, pidi mingil moel lississetulekuid hankima ja „hansakaubanduse” vahetalitajaks hakkama).

Omaenda õigesse kohta paigutamisega on mul muuseas ikka raskusi olnud — kõik see jumala aeg olen ma olnud poisike ja äkki, ei tea kuidas ja miks, juba rauk — pole meheas ealeski olla saanud. Ja nii hakkab „Carmina Burana” keeris tõesti pöörlema ja jätab vahele Emma ja Alli, isegi Andrese, kes kõik on omas kohas üleval Põlva surnuaia mäeküljel; pöörleb neist mööda, minu enda olematust meheest rääkimata, ja jääb siis pidama ja laseb asjadel, aegadel ja inimestel aegamööda paigale settida.

Niisiis tuleb Elli o m a „tookordsuses” mööda vagu minu poole ja kutsub sööma, ütleb nagu muuseas: „sul on taosõnüür vallale jäänü” — ja ongi, olen selle ähmis unustanud kinni tõmmata, õnn veel, et hobune taoseid katki ei tõmmanud. Aga piinlik lugu ikkagi, nii et see meelde jääb ja surnuaial esimese asjana Ellit ta haua juures meelde tuletab. Ja sellega ka Allit, kes üldsegi siin ei ole, ta aastas kord või kaks pealetulevaid joomaperioode, kus ta nädalapäevadeks kodust kadus, ringi hulkus ja oma kindlatest kohtadest viina hankis, sest kuigi tal raha kopikatki kaasas ei olnud, sai ta alati, kus aga hansat aeti, sest oma jooma(au)võlgu ei jätnud ta kunagi maksmata.

Sellega üheskoos nagu mööda nööri tuleb meelde too punastes dressipükstes blond tüdruk, kes ühel suvel Porilal liikus ja keda ma ainult kord või paar olen näost näkku näinud, kui ta posti tooma tuli ja lehed mulle kätte andis, kui juhtusin esimene olema, keda ta Pekril nägi.

Aga mitte alati ei olnud kahjuks mina see esimene, ainult harva vaid.

Ja siis see teine piinlik lugu rukkikoormaga rehepeksuajal Porilal just sellel suvel kui tema, see blond punapüksne, sääl liikus. Vihke üles masina pääle pildudes ajasin koorma laiali, nii et pooled vihud kahele poole maha pudenesid ja Porila Liisi, hää inimene, pidi appi tulema ja nad koormasse tagasi pilduma, et ma oma voriga teistele jalgu ei jääks ja masinat tühjalt joosta ei laseks. Aga äpardust ennast see ometi olematuks ei teinud ja küllap t e m a g i kusagil lähedal oli ja seda nägi — või kui samal ajal köögis askeldas, kuulis, sest niisugused asjad jäävad ikka pikemaks ajaks jutuaineks.

Nägin ta blondi pääd ja punaseid dressipükse hiljemgi aeg-ajalt Porila hoonete vahel vilksatamas või Pekri lauda tagant teda paljajalu teisel pool (suvel kuiva) oja silkamas, aga lähemale ma temale ei pääsenud ja ega poleks pääseda tihanudki. Ja siis oli ta korruga Porilast kadunud ja järgmisel suvel ootasin teda asjata, ei tulnud ta enam siiakanti — ehk oli vahepeäl juba Siberisse viidud.

Mikul oli rohkem õnne, oli temaga paaril korral isegi vähekesese juttu ajanud ja neli-viis korda muidu lähedalt näinud, aga Mikk oli ka alati Pekril kohal, kuna mina, kahe talu koer, käisin aeg-ajalt Viirapääl Emmale abiks, mõnikord pikemakski ajaks, kuni Alli mu jälle tagasi kutsus, sest „ristkhain taht joba tettä“.

Kuid selle jutu sees olen omadega päris metsa läinud ja on viimane aeg asja enda juurde tagasi tulla. Orffi Ellist oli jutt, kõik muu vahepeälne on ülearune.

Oli siin kaskede all teisigi tuttavaid, keda oma ihusilmaga olin näinud, kellega rääkinud ja kellega siin-sääl rehel viglaga vehkinud. Kõik ootamatud kohtumised. Oli ka omaaegse Tännasilma algkooli õpetaja (ja juhataja) Urgarti abikaasa, kellele aastakümneid polnud mõtelnud — luuletaja Paul Haavaoksa ämm Nathalie, kes aga nüüd kohe paneb oma perekonnale mõtlema, sest juba on platsis Andres, ise küll Põlvas mäeküljel oma ema Emma kõrval, ja ütleb: „Viira—Aala om mu sõbraq!“ See on teine tema kuulsatest ütlustest, mis sugukonna ühisvaraks said ja mida sadu kordi korrutati. (Teine: „Peldämäe Alli umblõs mulle vahtsõ luusi ja püksirak-siq!“)

Viira ja Aala on Urgarti tütreid ja Andres on just emaga nende juures käinud (lillejuurikaid toomas) ja Viira ja Aala on temaga mänginud või talle oma mänguasju näidanud, Andresele on see eluaegse mulje mällu vajutanud, kuigi ta enam igale vastutulijale oma sõprust Viira—Aalaga ei kuuluta. Et see lause nii kuulsaks sai, tuleb vist sellest, et Andres Emmaga lähevad Pekrilt ära (kui Elfriide, Alli naine pärast papa Jakobi

surma perenaiseks kuulutatakse) Viirapääle ja võib-olla on sõnakombinatsioon Viira—Aala selle kohanime vastupeegeldus, sest kuigi üks Urgarti tütardest on küll kindlasti Aala, siis teise nimi võib ehk ainult ligikaudu meenutada Viirat, on tegelikult hoopis Viivi või, jumal teab, veel midagi kaugemat Viirast (muidugi võib nimi siiski ollagi Viira, mina ju neid Urgarti tütreid ei tundnud ja olen ainult kord ühte neist — kumba? — näinud), pealegi oli tütreid kolm, aga kõige vanemat, kes käis juba Võru gümnaasiumis, ei teadnud mina isegi mitte nimepidi — nüüd alles ütles Ants, et tal olnud nimeks Virve.

Kui kaua Urgartite pere oma vanas koolimaja korteris elas, seda ma ei tea, kuid tean, et kool ise pandi õige pea kinni, nii et Mikk, Mall ja Toomas küll selle lõpetasid ja läksid siis edasi Kiумasse, aga koolil pärast seda enam pikka iga ei olnud. Võib ometi arvata, et pärast „vana“ Urgarti surma ja tütarde meheleminekut läks ka ema ühega neist kaasa, nii et siin surnuaial on ta ilmselt „tagasitulija“.

Oli veel vägagi tuttavaid nimesid, mille juurde aga inimest ennast ei mõistnud enam panna (ei mäletanud), Kiusalaas nende hulgas, kes mind nüüd eriti kiusama hakkas, nii et uskusin juba — tema hauda ema tol ammusel suveõhtul säält „kiriku tagant“ nõmmelt liivaaukude juurest otsimas käiski.

Noh, ja säält Kiusalaasi lähedal ma teda lõpuks nägin, surnuaia tagaservas kaskede all. Ja kuigi kogu surnuaed oli kaskede all — väike kõivistik maantee kõrval teispool rohtukasvanud liivahauda —, aga just siin hakkasid kased mulle eriti silma, nagu oluks nad ainsad kogu ümbruses.

ALEKSANDER NUUMA 1927—1945

Nagu üteldud, ei saanud ma esimesel silmapilgul aru, mida ma näen ja mida ma loen, kuid kohe ütles mulle keegi mu sees, et „tema ta on“, enne veel, kui „tema“ end avas ja näitas: Aleksander oli siis tema täisnimi, nagu meie Allilgi, mida oleks juba noil ammustel aegadel säält teeristil võinud aimata, kuid mille pääle kunagi ei tulnud, sest Nuuma Aljla ta oli nii väga, et miski muu ta külge ei hakanud.

Läbi kaselehestiku langevas hilissuvises õhtupäikeses jutustas nüüd see hall, valgusest ja varjust lapiline kivi mulle uuesti selle loo, mille Emma oli 45. aasta kevadsuvel rääkinud.

„Ku Aljla oljl är tapetu, nõudsõ vana Nuuma uma poja surnukihä, et antagu talle välla, matmises ja puhtide pidämises. Kuis ta taad asja ai ja kumapaljlo ja kellele massõ, tuud ma joht tiiä'i, a Aljla surnukihä ta kätte sai, õnnõ surnuaidä matta es lubata. Sis kõnõlnu vana Nuuma uma tutvalõ Tännäsilmä surnuaiavahile, vai kellele just, et lasõsivä Aljla puulsalaja tahadsamma Kähri vinne kiriko taadõ surnuaiale matta, mis tost et Aljla olõ's vinne usko, ütski Nuuma es olõ, tõsõq kõik om Põlvahe matetu. Ja lassivagi Kährile matta, õnnõ risti pääle nimmõ es panda. Sinnä ta

käkiti liiva sisse, väiko valgõ ristikõnõ päitsõn, sääl ta makas ja umaq käüvä ja pandva lilli risti mano ja taha ta jääs, ütsindä, ku tõsõ kõik Põlvale uma perekunna platsi pääle lääväq.”

Jah, sääl oma platsi pääl Põlvas nad on, isa ja ema ja vanaisa ja vanaema ja veel mõned sugulased, ainult Ossi ei ole veel siia jõudnud. Ja Aljla on kaugel eemal Kähris kaskede all, nüüd on tal väikese nimeta risti asemel suur hall hauakivi nime ja kuupäevadega, nagu see asja juurde kuulub, nii et kõik, kes teda omal ajal tundsid, ta nüüdki ära tunneksid, ta juurde seisma jääksid ja kuulaksid noid igivanu aegu — sõda ja seda, mis enne sõda oli, talude kõrgajajärgul. Klassitubade vaikust ja kära.

Kuigi, kes teab, kas on veel mõni koolikaaslane, kes siia Kährile kalmu juurde satub, vaatab ja ütleb: „Ah seo miiss oljl mu kooliveli.” Kuid miks ei peaks sattuma, kui siinsamas kiviga visata on vana (nüüd tühi) Tännasilma kool ja linguga heita endine (nüüd mahakistud) Kiuma kuueklassiline kool, kus selle kandi lapsed kooliõpetust said. Võru gümnaasiumi omade kohta tõesti ei tea, kas satub mõni siia või ei satu üldse.

Mina, kes ma pole sugulane ega koolivend, kes ainult kaks pikka pimedani kestvat jutuaajamist olen temaga sääl Danieli maja juures (nüüd olematul) ristteel maha pidanud, seisan siin, ja kui jõudu veel jätkub, tulen jälle, ja kui e n a m ei jätku, ehk tulen ja jään.

Kolmel suveõhtul olen nüüd käinud siis Aljlat vaatamas, ühel korral koos Antsuga.

Ja neljandal korral, kui see kord kord tuleb, kui ma Põlva surnuaiale üles mäeküljele vanaisa ja vanaema, või kabeli taha vanavanaisa juurde ära ei mahu, siis jään. Siin ruumi on, just Aljla kalmu lähedal ulatub kasesalu servani suur lage plats. Ja siinsamas lähedal on ka vana Pekri varemed, mis kunagi on olnud mulle peaaegu koduks — kui mul üldse kodu on olnud, siis sääl.

Ehk saame siis pärast lühikest vaheaega kolmandalgi korral jutu pääle, mis hilisõhtuni, selle igavikuliseni kestab. Aega meil selleks jätkub, s. t. pole meil aega enam tarviski, kui temast kord juba välja astunud oleme.

31. 03. 04., kell 13.52